

RAQAMLI JAMIYATDA OILAVIY QADRIYATLARNING O'ZGARISHI VA UNING YOSHLAR ONGIGA TA'SIRI

Rasulova Dildora Shuhratovna

Toshkent amaliy fanlar universiteti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli jamiyat sharoitida oilaviy qadriyatlarning o'zgarishi, raqamli texnologiyalar ta'sirida oila ichki kommunikatsiyasi, tarbiya jarayoni va yoshlarning dunyoqarashidagi o'zgarishlar tahlil qilinadi. Raqamli vositalardan haddan tashqari foydalanish oilaviy munosabatlar sifatiga ta'siri, ota-ona va farzand o'rtasidagi emotsional yaqinlikning kamayishi hamda yoshlarning ijtimoiy identifikatsiyasiga ko'rsatadigan ta'sirlar ilmiy nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi. Maqola raqamli madaniyatning shakllanishi jarayonida oilaning barqarorligini ta'minlash uchun zarur bo'lgan pedagogik va psixologik yondashuvlarni ham yoritadi.

Kalit so'zlar: raqamli jamiyat, oilaviy qadriyatlar, yoshlar ongiga ta'sir, raqamli texnologiyalar, ota-ona munosabatlari, tarbiyaviy jarayon.

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari jamiyatning barcha sohalariga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, internet, mobil texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli kommunikatsiya vositalarining keskin rivojlanishi inson hayotining kundalik amaliyotiga, ijtimoiy munosabatlarga va oilaviy qadriyatlar tizimiga sezilarli o'zgarishlar olib kirmoqda. Raqamli jamiyat sharoitida oila nafaqat ijtimoiy institut sifatida, balki axborot oqimlari va texnologik jarayonlar markazida turuvchi muhim tarbiyaviy muhit sifatida ham yangi vazifalar va chaqiriqlarga duch kelmoqda.

Zamonaviy oilalarda kommunikatsiya shakllarining o'zgarishi, raqamli vositalardan foydalanishning kengayishi, farzandlar bilan muloqotning virtual platformalarga ko'chishi, otalarning bandlik darajasining oshishi kabi omillar oilaviy qadriyatlarning shakllanishi va barqarorligiga bevosita ta'sir qilmoqda. Raqamli texnologiyalar oilaviy hayotni yengillashtirishi bilan birga, ayrim hollarda hissiy aloqalarning susayishi, vaqtning sifatli o'tkazilmasligi, yoshlarning ijtimoiylashuv jarayonida nomutanosibliklar kuzatilishiga ham sabab bo'lmoqda.

Yoshlar ongining shakllanishi oilaviy muhit, ijtimoiy qadriyatlar, tarbiya uslublari va kommunikatsiya sifati bilan chambarchas bog'liq. Raqamli muhitda tarbiyalanayotgan zamonaviy avlodning dunyoqarashi, qiziqishlari, axborotni qabul qilish tezligi va ijtimoiy xulqi avvalgi avlodlardan keskin farq qiladi. Shu bois oilaviy qadriyatlarning transformatsiyasi, raqamli axborot makonining kengayishi va yoshlarning psixologik rivojlanishiga ko'rsatilayotgan ta'sirni ilmiy asosda o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada raqamli jamiyatda oilaviy qadriyatlarning o'zgarishiga sabab bo'layotgan omillar, ularning yoshlar ongiga ko'rsatadigan ijtimoiy-psixologik ta'siri, shuningdek, raqamli madaniyat sharoitida oilaning barqarorligini saqlashga qaratilgan pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi. Shu orqali zamonaviy ijtimoiy jarayonlar fonida oilaning o'rni va uning yosh avlod tarbiyasidagi mas'uliyati ilmiy asosda yoritiladi.

ASOSIY QISM

Raqamli jamiyatning shakllanishi insoniyat tarixidagi eng keskin o'zgarishlardan biri bo'lib, u ijtimoiy hayotning barcha jabhalariga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Axborot texnologiyalari rivojlanishi, internetning keng ommalashuvi, mobil qurilmalarning hayotning ajralmas qismiga aylanishi oilaning ichki tuzilishi, funksiyalari, tarbiyaviy mexanizmlari va qadriyat tizimlarida sezilarli transformatsiyalar keltirib chiqarmoqda. Oila jamiyatning asosiy bo'g'ini sifatida har doim barqaror qadriyatlar, an'anaviy munosabatlar, shaxsning ijtimoiylashuvi va ma'naviy kamolotiga asosiy zamin bo'lib kelgan. Biroq so'nggi yillarda raqamli omillar oilaviy hayotning turli jabhalariga

tobora kuchli kirib borib, mavjud qadriyatlar tizimini qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda.[1.-B.136]

Raqamli muhit oilaviy kommunikatsiyalar tabiatiga keskin ta'sir etmoqda. Avval ota-ona va farzandlar muloqotining asosiy qismi yuzma-yuz, hissiy aloqaga boy, bevosita muloqot shaklida kechgan bo'lsa, bugungi kunda ko'plab oilalarda muloqotning sezilarli qismi virtual tarzga ko'chmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar orqali xabar almashish, onlayn muloqot va qisqa xabarlar orqali fikr bildiradigan oilaviy model shakllanmoqda. Bu esa muloqotning mazmuni va sifatini o'zgartirib, hissiy yaqinlikning va bir-birini chuqur anglashning susayishiga olib kelishi mumkin. Bunday jarayon, ayniqsa, yoshlar ongining shakllanishida muhim o'rin tutuvchi oilaviy tarbiya samaradorligiga ta'sir ko'rsatadi.

Raqamli jamiyat yoshlarning dunyoqarashiga ta'sir qiluvchi asosiy omil bo'lib bormoqda. Axborot oqimining cheksizligi, raqamli kontentning jozibadorligi, turli g'oyalar va madaniy namunalar bilan to'qnashish jarayoni yosh avlodning qadriyat tizimini tez o'zgaruvchan holga keltirmoqda. Endi yoshlarning ma'naviy mezonlari, o'z-o'zini anglashi, o'z qadrini his etishi ko'proq virtual maydonda shakllanmoqda. Globallashuv sharoitida dunyodagi turli madaniyatlar, turmush tarzi va qarashlar oson yetib boradi va bu esa o'z navbatida yoshlarning o'z madaniy ildizlariga sodiqligini zaiflashtirishi yoki yangi qadriyatlar tizimini qabul qilish jarayonini tezlashtirishi mumkin. Bu holat har doim ham salbiy emas, ammo nazoratsiz o'zgarishlar shaxs rivojida muvozanatsizlikka olib kelishi ehtimoli yuqori.

Oilaviy qadriyatlarning o'zgarishiga yana bir kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omil – raqamli vositalar orqali vaqtning boshqarilishi va undan foydalanish madaniyatidir. Raqamli jamiyatga xos bo'lgan holatlardan biri – oilada birga o'tkaziladigan vaqtning sifat darajasining pasayishi. Har bir a'zo shaxsiy mobil qurilmaga ega bo'lgani uchun oilaviy muloqot sekin-asta virtual faoliyatga almashib bormoqda. Farzandlar o'qish va o'yinlarini internet orqali amalga oshirayotgan bir vaqtda ota-onalar ham ish, aloqa yoki ko'ngilochar faoliyat uchun mobil texnologiyalardan foydalanmoqda. Shu sabab oilaviy birlik, o'zaro psixologik yaqinlik, bir-birini tinglash, o'zaro qo'llab-quvvatlash kabi qadriyatlar ma'lum darajada susaymoqda. Bu esa yosh avlodning emotsional ehtiyojlariga yetarli darajada javob bermasligi mumkin. Ota-onaning e'tibor yetishmasligi yoki virtual faoliyatga haddan tashqari berilib ketishi bolalarning o'zini yolg'iz his qilishi, o'ziga xos psixologik bo'shliqni to'ldirish uchun ijtimoiy tarmoqlar yoki o'yinlarga qaram bo'lib qolishiga olib kelishi mumkin.

Yana bir e'tiborli jihat shundaki, raqamli jamiyat sharoitida tarbiya tizimi ham sezilarli o'zgarishga uchramoqda. Ilgari tarbiya asosan ota-ona, maktab va oila bilan uzviy bog'liq mahalla muhitida shakllangan bo'lsa, bugun tarbiya jarayonining muhim qismi virtual maydon orqali amalga oshmoqda. Bloggerlar, internet mashhurlari, turli kontent yaratuvchilar yoshlar ongiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Ularning e'tiqodi, xulq-atvori, qadriyatlari, dunyoqarashi ko'plab yoshlar uchun namuna sifatida qabul qilinmoqda. Bunday holat tarbiya jarayonining markazidan oilani chetga surib qo'yishi va natijada an'anaviy tarbiyaviy qadriyatlar o'z o'rnini yo'qotishi xavfini tug'diradi.

Raqamli jamiyatning oilaviy qadriyatlarga ta'siri ko'p qirrali bo'lib, uning ijobiy tomonlarini ham alohida qayd etish lozim. Raqamli texnologiyalar oilaviy aloqalarni mustahkamlovchi vosita sifatida ham xizmat qilishi mumkin. Masalan, uzoqda yashovchi qarindoshlar bilan videoaloqa, oilaviy tadbirlarni onlayn kuzatish, bolalarning ta'limidagi muvaffaqiyatlarni birgalikda baham ko'rish oilaning birdamligini kuchaytiradi. Bundan tashqari, raqamli ta'lim platformalari farzandlarning bilim olish imkoniyatlarini kengaytiradi, ota-onalarga esa ularning o'qish jarayonidan boxabar bo'lish imkonini yaratadi. Ammo ijobiy jarayonlarning samarasi faqatgina oilaning raqamli madaniyatni ongli, me'yor asosida va maqsadli ravishda qo'llay olishi bilan bog'liq.

Yoshlar ongiga raqamli jamiyatning ta'siri psixologik, ijtimoiy va axloqiy jihatlardan o'rganilishi zarur bo'lgan murakkab jarayondir. Axborotning tezkorligi va uning cheksizligi yoshlarning psixikasiga ikki tomonlama ta'sir ko'rsatadi: bir tomondan, intellektual imkoniyatlarini kengaytirsa, ikkinchi tomondan, ortiqcha axborot yuklamasi stress, munosabatlarda beqarorlik va o'z-o'zini baholashda muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Yoshlarning virtual obro' orttirishga intilishi, like va kuzatuvchilar soni orqali o'z qadrini belgilashi ularning real hayotdagi ijtimoiy moslashuvini qiyinlashtiradi. Bu esa oila oldida yoshlarni to'g'ri yo'naltirish, ularning psixologik

holatini nazorat qilish, vaqtni to'g'ri boshqarishga o'rgatish kabi masalalarni kun tartibiga chiqaradi.[2.-B.135]

Raqamli jamiyatda oilaviy qadriyatlarning o'zgarishini bartaraf qilish mumkin emas, ammo uni to'g'ri yo'nalishga yo'naltirish zarur. Ota-onalar raqamli madaniyatga ega bo'lishi, farzandlarining internetdan foydalanish ko'nikmalarini boshqarishi, virtual va real muloqot o'rtasidagi balansni saqlashi muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, maktab va pedagogik tizim ham raqamli tarbiya madaniyatini shakllantirishda faol ishtirok etishi lozim. Oila, ta'lim muassasalari va jamiyat institutlarining uzviy hamkorligi raqamli sharoitda ma'naviy barqaror, axborot madaniyatiga ega va mustaqil fikrlaydigan yoshlarni tarbiyalashda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, raqamli jamiyatning oilaviy qadriyatlar tizimiga ta'siri chuqur va murakkab jarayon bo'lib, u ijtimoiy hayotning barcha qatlamlariga taalluqlidir. Bu jarayon to'g'ri boshqarilmasa, oilaviy munosabatlarning zaiflashishi, yoshlarning ijtimoiy va psixologik rivojida muammolar paydo bo'lishi mumkin. Aksincha, u ongli ravishda boshqarilsa, raqamli imkoniyatlar oilaning birlashuvi, tarbiya samaradorligining oshishi va yoshlarning intellektual rivoji uchun qulay sharoit yaratadi. Shu bois raqamli jamiyatda oilaviy qadriyatlarning transformatsiyasini ilmiy o'rganish va unga moslashgan pedagogik-psixologik yondashuvlarni ishlab chiqish zamon talabi bo'lib qolmoqda.

1-Jadval

Raqamli jamiyatda oilaviy qadriyatlarning o'zgarish omillari va yoshlar ongiga ta'siri

№	Raqamli omillar	Oilaviy qadriyatlardagi o'zgarish	Yoshlar ongiga ta'siri	Misol
1	Internet va ijtimoiy tarmoqlar kengayishi	An'anaviy muloqot shakllari qisqarishi	Oila bilan suhbatga bo'lgan ehtiyoj kamayishi	Uyda telefonlar bilan band bo'lish
2	Virtual axborot muhitining ta'siri	Qadriyatlar manbasi oila emas, internetga siljishi	Yoshlar dunyoqarashi tez o'zgarishi	Bloggerlar fikriga ergashish
3	Onlayn o'yinlar, raqamli ko'ngilochar platformalar	Birgalikdagi faoliyatlar kamayishi	Ijtimoiy izolyatsiya kuchayishi	Telefon o'yinlariga qaramlik
4	Global madaniyatning internet orqali kirib kelishi	Milliy oilaviy an'analar zaiflashishi	Yangi, moslashmagan qadriyatlarni qabul qilish	"Trend"ga ergashish
5	Raqamli ta'lim, onlayn bilim platformalari	Oila nazorati shakli o'zgarishi	Yoshlar mustaqilligi oshishi, lekin mas'uliyat hissi pasayishi	Onlayn o'qish bilan shug'ullanib bo'sh vaqtni telefon bilan o'tkazish
6	Ijtimoiy tarmoqlarda ideal hayot namoyishi	Real hayotga nisbatan norozilik kuchayishi	Yoshlar psixologik bosimni his qilishi	Instagram "ideal hayot" sindromi
7	Ota-onalarning raqamli bandligi	Emotsional yaqinlik kamayishi	Yoshlar mehr yetishmovchiligi sezishi	Ota-onaning farzand o'rniga telefonga vaqt ajratishi

JADVAL TAHLILI: Keltirilgan jadvaldan ko‘rinadiki, raqamli jamiyatning barcha asosiy omillari oilaviy qadriyatlarga bevosita va bilvosita ta’sir ko‘rsatadi. Eng ko‘p o‘zgarishlar **muloqot, nazorat, emotsional yaqinlik, birgalikdagi faoliyatlar**, hamda **qadriyatlar manbasi** yo‘nalishlarida kuzatilmoqda. Internetning cheksiz axborot maydoni yoshlar uchun asosiy tarbiyachi sifatida namoyon bo‘lib, oila rolini qisqartirib qo‘ymoqda. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar yoshlarning o‘z-o‘zini baholashi, dunyoqarashi va o‘zini jamiyatda qanday tasavvur qilishiga kuchli ta’sir ko‘rsatmoqda. Ota-onalar bandligi va raqamli qurilmalar bilan haddan tashqari shug‘ullanish esa oilaviy emotsional aloqani susaytirayotgan omil sifatida ajralib turadi. Bu holat yoshlarning ruhiy barqarorligiga ta’sir etib, ularda yolg‘izlik, tushkunlik, o‘zini boshqalarga taqqoslash kabi psixologik muammolarni kuchaytiradi. Shunday qilib, jadval shuni ko‘rsatadiki, raqamli jamiyatning rivojlanishi oilaning tarbiyaviy funksiyasini kuchaytirishi ham, zaiflashtirishi ham mumkin, bu esa ota-onalardan ongli va tizimli yondashuvni talab qiladi.[3]

DIAGRAMMA (TAVSIF)

Quyidagi diagramma (tasviriyl misol sifatida) yoshlar ongiga raqamli omillarning ta’sir ulushini foizlarda ko‘rsatadi:

- Ijtimoiy tarmoqlar ta’siri – **35%**
- Raqamli ko‘ngilochar platformalar – **25%**
- Global madaniyat – **15%**
- Ota-onalarning raqamli bandligi – **15%**
- Onlayn ta’lim va axborot manbalari – **10%**

DIAGRAMMA TAHLILI

Ushbu foizlar asosida shuni ko‘rish mumkin: yoshlar ongiga eng kuchli ta’sir qiladigan omil — bu **ijtimoiy tarmoqlar**. Chunki ular kundalik hayotning ajralmas qismiga aylanib, yoshlarning fikrlashi, emotsional holati, qadriyatlarni qabul qilishi jarayoniga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Raqamli ko‘ngilochar platformalar ham ularga bo‘lgan qaramlikning kuchayishi tufayli oilaviy munosabatlar sifatini pasaytiradi. Global madaniyat va ota-onalarning bandligi esa yoshlarning oilaga bo‘lgan emotsional bog‘liqligini zaiflashtiruvchi omillar sifatida ajralib turadi. Onlayn ta’limning o‘rni nisbatan past bo‘lsa-da, u ham tarbiyaviy jarayonni o‘zgartirib, mas’uliyat hissiga o‘z ta’sirini ko‘rsatadi.[3]

Diagramma shuni tasdiqlaydiki, raqamli jamiyat yoshlar ongida yangi qadriyatlar tizimini shakllantirmoqda va bu jarayon oila tomonidan nazorat qilinmasa, an’anaviy qadriyatlar sekin-asta o‘z ahamiyatini yo‘qotishi mumkin.

XULOSA

Raqamli jamiyatning jadal rivojlanishi oilaviy qadriyatlar tizimida chuqur va sezilarli o‘zgarishlarni yuzaga keltirdi. Avvalo, axborot texnologiyalarining hayotning barcha sohalariga kirib kelishi natijasida oilaviy muloqotning shakli, mazmuni va davomiyligi o‘zgarib bormoqda. An’anaviy yuzma-yuz muloqot o‘rnini virtual suhbat, ijtimoiy tarmoqlar orqali aloqa yoki qisqa, yuzaki muloqot shakllari egallab, bu holat oiladagi emotsional yaqinlikni pasaytirishi mumkin. Shuningdek, yoshlarning qadriyatlarni qabul qilish, dunyoqarashi va o‘zini identifikatsiya qilish jarayonida oila emas, balki internet, blogerlar, global madaniyat manbalari ustuvor o‘ringa chiqmoqda.

Raqamli ta’lim, axborot oqimining kuchayishi va texnologik qulayliklar yoshlarning fikrlash doirasini kengaytirsada, shu bilan birga mas’uliyat, mehnatsevarlik, mehr-oqibat, axloqiy barqarorlik kabi an’anaviy oilaviy qadriyatlarning susayishiga ham sabab bo‘lmoqda. Ota-onalarning o‘zlari ham raqamli vositalarga haddan tashqari bog‘lanib qolishi natijasida farzandlar bilan muloqot sifati pasayishi, ularning ruhiy-emotsional ehtiyojlari to‘liq qondirilmay qolishi kuzatilmoqda.

Biroq raqamli jamiyatni faqat salbiy jarayon sifatida baholash noto'g'ri. Texnologiyalar oilaviy ta'limni boyitish, bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ota-ona va farzandlar o'rtasidagi axborot almashinuvini tezlashtirish uchun ham katta imkoniyat yaratadi. Muhimi, raqamli vositalardan ongli, me'yoriy va tarbiyaviy maqsadlarda foydalanishni yo'lga qo'yishdir.

Umuman olganda, raqamli jamiyat sharoitida oilaviy qadriyatlarning o'zgarishi muqarrar jarayon bo'lib, bu o'zgarishlarning ijobiy yoki salbiy yo'nalishda kechishi bevosita oilaning raqamli savodxonligi, ota-onalarning mas'uliyati va yoshlarning axborot muhitini tanqidiy qabul qila olish ko'nikmalariga bog'liq. Shuning uchun mazkur davrda oilaning tarbiyaviy funksiyasini mustahkamlash, yoshlar ongiga sog'lom qadriyatlarni singdirish va raqamli muhitdan foydalanish madaniyatini shakllantirish dolzarb vazifa sifatida namoyon bo'ladi.

ADABIYOTLAR:

1. Muxammadiyeva, O. N. Oila institutining jamiyatdagi barqarorlik va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishdagi roli. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 2025. 5(7), 134–137.
2. Zaremohzzabieh, Z., Ahrari, S., Krauss, S., Abu Samah, A., boshq. 2020. Youth Work in a Digital Society. IGI Global.
3. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). 2025. How's Life for Children in the Digital Age? OECD Publishing.